

GEERTRUIDENBERG, gemeente Geertruidenberg.

Toelichting.

Het te beschermen stadsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart (Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tek. nr. 118) door een stippellijn omgrensde gebied.

Gelegen op een hoogte (Berg) temidden van omringend moerasland en in de directe nabijheid van de delta nam Geertruidenberg al vroeg in de geschiedenis van ons land, zowel strategisch als economisch, een belangrijke positie in. In de loop van de 13e eeuw, toen de indijking van de Grote Waard voltooid was en een regelmatig landverkeer mogelijk werd, groeide de nederzetting uit tot een stad. Het uit het stadsrecht van 1213 voortvloeiende privilege van een maandagse weekmarkt droeg er toe bij de plaats tot grote bloei te brengen. De Hollandse graven bouwden er in 1321 een kasteel en hielden er regelmatig hof, hetgeen tot gevolg had dat de stad zelfs meer dan het nabijgelegen Dordrecht het karakter kreeg van hoofdstad van het toenmalige "Zuid-Holland".

In deze bloeitijd werd een aanvang gemaakt met een geleidelijke vernieuwing en vergroting van het thans nog bestaande kerkgebouw en werd de stad versterkt. De voorspoed werd ernstig afgeremd als gevolg van een inneming van de stad door de Dordtenaren, waarbij zij grotendeels werd verwoest, maar erger nog door de overstromingen van de Grote Waard, met als grootste ramp de St. Elisabethsvloed in 1421, die de economische verbindingslijnen met het omringende land verbrak. Ook het strategisch belang van de stad was verminderd. Na een hernieuwde opbloei door de intensieve visserij in de Biesbos, waardoor de stad het monopolie van de visafslag voor de gehele Biesbos verwierf, werden in de jaren 1533-1546 de vestingwerken en de stadspoorten vernieuwd. De welvaart werd wederom afgebroken gedurende de 80-jarige oorlog. Weliswaar nam de stad nu meer een strategische sleutelpositie in, hetgeen tot gevolg had dat zij omstreeks 1580 voorzien werd van aarden bastions.

De herhaalde belegeringen, o.m. in 1593, deden echter vele bouwwerken zware schade lijden.

Een hernieuwde bloei manifesteerde zich in de tweede helft van de 18de eeuw, mede onder invloed van de lakennijverheid, die toen op het platteland niet mocht worden uitgeoefend en in de steden floreerde. Vooral deze bloeiperiode heeft nog duidelijke sporen nagelaten in de kern van het huidige Geertruidenberg.

Met name de scheppingen van de stadhouderlijke architect-ingenieur Schonck en de beeldhouwer Carrier herinneren aan de bouwactiviteit uit de late 18de eeuw: de nieuwe voorgevel van het raadhuis (1768), de verbouwing van de Gasthuiskapel tot Weeshuis (1771), de visbank met pomp (1772), het Oude Mannenhuis (1775-78) en het Arsenaal (1770-1778).

In 1816 hield de stad aanvankelijk op vesting te zijn en werd met de slechting van de fortificatie en de stadspoorten een begin gemaakt, maar na de afscheiding van België werd de stad in 1833 tot 1837 opnieuw met wallen, bastions en grachten versterkt. Toen evenwel in 1913 de vesting definitief werd opgeheven, werd dit feit direct gevolgd door de slechting van de wallen aan de zuid- en aan de oostzijde. Ook werd toen de haven gedempt.

Ondanks de vele verwoestingen, zowel tijdens de politieke bedrijvigheid in de Hoekse- en Kabeljauwse twisten als in de 80-jarige oorlog en later in de Franse tijd heeft Geertuidenberg toch in structuur en aanleg veel van haar voormalig aanzien weten te behouden. Dit aspect wordt nog versterkt en geaccentueerd, niet alleen door de individuele grote monumenten als de Nederlands Hervormde Kerk, het Raadhuis, de v.m. Gasthuiskapel, het Oude Mannenhuis, het Arsenaal en de Stads-kazerne maar niet minder door vele, weliswaar eenvoudiger maar in hun architectuur verzorgde en harmonieuze kleine stadshuizen, die de sfeer en het karakter van het oude stadsbeeld vasthouden. Dit geldt in het bijzonder voor de bebouwing aan en in de directe nabijheid van de Markt. Deze strekt zich uit in de kom als een bekoorlijk element, verfraaid door rijen geschoren linden en nog voorzien van oud plaveisel en originele pompen; zij is

omgeven door gevelwanden die sedert de bouwbedrijvigheid uit de periode van Schonck en Carrier in grote trekken maar weinig veranderd zijn. Ook van de vestingwerken is nog veel bewaard gebleven, met name aan de noord- en de westzijde van de stad. Deze thans nog aanwezige delen hebben mede dank zij de geslaagde restauratie van het Commandeurs Bolwerk en het Staten Bolwerk opnieuw betekenis gekregen vanwege hun recreatieve functie. De bescherming zal zich in hoofdzaak dienen te richten op de Markt en op de restanten van de voormalige vestinggordel. Een "tussengebied" aan de landzijde van de Markt waar thans bebouwing aanwezig is, die op zichzelf geen monumentale waarde vertegenwoordigt doch die qua schaal, materiaal en karakter toch een harmonisch geheel vormt met het stadsbeeld, is mede in het te beschermen gebied betrokken, opdat ook de bebouwing in dit gebied qua schaal en karakter door middel van een stedenbouwkundig plan afgestemd blijft op de uit bouwkundig-historisch oogpunt belangrijker gedeelten van de oude stad. De bescherming houdt niet in dat de huidige situatie bevroren wordt, doch dat bij de ontwikkeling van het stadscentrum het historisch aspect zo weinig mogelijk aan belang inboet.